

Şia'da Cifr İlminin Yeri

Mehmet ATALAN*

Abstract

According to the Shia, al-Jafr is a book which Alî b. Abi Talib inherited from the Prophet. It contains knowledge of past and future events. "Jafr" means a "four month-old lamb". When referenced in scientific terminology, the word "Jafr" relates to a branch of predicting future events beforehand. According to Shia, there are two types of Jafr - the white and red jafr. The white (abyaz) jafr contains the previous scriptures e.g. the psalms, Torah and İnjil and even the scrolls (suhuf) of Abraham. The red (ahmar) jafr is a leather bag which contains the weapons of the Prophet. Both types of jafr have been successively passed on to the 12th Imam. The Kitab al-Jafr contained remarkable statements concerning the interpretation of the Qur'an and concerning its inner meaning. (The statements in it) were transmitted on the authority of Ja'far as-Sadiq.

Key Words: Shia, Jafr, Alî b. Abi Talib, White and Red Jafr, Ja'far as-Sadiq, Qur'an.

Arapça c-f-r kökünden gelen *cifr*, sözlükte "sütten kesilmiş dört aylık kuzu, oğlak", "içi taşla örülmemiş yuvarlak geniş kuyu", "hizmetçi çocuk", "altı ayını doldurmuş küçük deve", "küçük buzağı" anlamlarına gelmektedir.¹ Terim olarak ise, değişik metotlarla gelecektek haber verdiği iddia edilen ilim veya bu ilmi kapsayan eserlere verilen addır.² Şîf düşüncesinde ise, Hz. Peygamber tarafından Ali oğullarına verilmesi için Alî b. Ebî Tâlib'e emanet edilen, kıyamete kadar meydana gelecek

* Dr., Fırat Üniversitesi İlähiyat Fakültesi.

¹ Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-Ensârî İbn Manzûr (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut 1375-1376/1955-1956, IV. 15; Muhammed b. Murtaşâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Beyrut 1306, III. 104.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV. 15; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, III. 104; İbn Haldûn, Ebû Yezîd Abdurrahmân b. Muhammed (808/1406), *Mukaddime*, çev.: Zakir Kâdiri Ugan, I-III, İstanbul 1990, II. 196. Ayrıca bkz. Seyyidulehl Abdulaziz, *Ca'fer b. Muhammed*, Kahire 1964, s. 2; Metin Yurdagür, "Cifr", *DİA.*, VII (1993), s. 215; Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Açır Yorum*, Kitâbiyât Yay., Ankara 2003, s. 262, 263.

bütün dinî ve siyasi olay, bilgi ve sırların harflerle çözüldüğüne inanılan bir ilimdir.³

İbn Haldûn, yaygın telakkinin aksine, cifrin bir ilmî disiplin adı değil ferdî kabiliyet olduğunu ileri sürmüş, bunun keşf ve ilham ile ilişkisi üzerinde durmuştur.⁴ Cifr yöntemini kullananlara *cifri* veya *ceffâr* denilmektedir.⁵

Aslında “söz-harf ve sayı bütünlüğü”nden doğan bir sanat olan cifr yöntemiyle, harflerin sayısal değerlerinden yola çıkılarak tarih düşürmeye çalışılmıştır. Ancak cifrin umumiyetle “geleceğe yönelik bilgi edinme” anlamında değerlendirilmesi, onun bir tarih düşürme metodu ve bir söz sanatı olma özelliğini gölgelemiştir.⁶ Cifr ile birlikte, ayrı ayrı harflerin rumuz gibi kullanılarak bunlardan bir hüküm çıkarma inancı doğmuştur. Bu suretle ilmu’l-cifr tabiri, ilmu’l-hurûf manasında kullanılır olmuştur. Yani harflerin rumuz ve sayılarına dayanarak geleceğe dair hüküm çıkarmak anlamına gelen Hurûfiliğe dönüşmüştür. Hurûfîlik, harflere adedî kıymetler atfetmek suretiyle, istikbalden haber verme usulüdür.⁷

Harflerin ve rakamların mukaddes sayılması ve onların ilahî bir mahiyete haiz oldukları düşüncesinin, felsefi telakkilerden de öte eski kabile kültürlerinde yer aldığına ilişkin pek çok şey söylenmiştir. Bu merak, İslam öncesinde yaşayan eski milletlere kadar uzanır. Keldaniler, Asurlular, Babilliler, Mısırlılar ve daha sonra Yahudiler ile Hıristiyanlar arasında yaşayan kâhin, münecim ve bazı mistiklerin, kâinatın sonu ve devletlerin akıbeti gibi konularda çeşitli haberler verdikleri bilinmektedir. Bunun yanında, Tevrat’ın batınî yorumlarında ve Aziz Agustinus gibi kilise papazlarının yazılarında da çok sayıda cifr örneklerine rastlanır. On üçüncü yüzyıldan başlayarak Yahudi mistik hareketi Kabbalanın temel eseri olan ve Tevrat’ın batınî yorumunu ihtiva eden Zohar’da da harflerin sırlarına dayanan bir ilimden söz edilir.⁸

³ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim İbn Kuteybe (276/889), *Te’vilü muhtelifi’l-hadis*, Beyrut, trz., s. 152; el-Kuleynî, *Usûl mine’l-kâfi*, I. 132; Şeyh Sadûk, *el-Hisâl*, II. 257; el-Erbâlî, *Keşfu’l-ğumme*, I-II, II. 155.

⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 196.

⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 196. Ayrıca bkz., Yurdağür, “Cifr”, s. 215.

⁶ Tarih düşürme ile ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yay., II. Basım, İstanbul 2003, s. 66-120.

⁷ Mustafâ b. Abdillâh Kâtib Çelebî (1067/1657), *Keşfu’z-zunûn*, Daru’l-fikr, Beyrut 1982, I-VI, I.594. Ayrıca bkz. D.B. Macdonald, “Cifr”, *MEİA*, III (1997), s. 44.

⁸ Geniş bilgi için bkz. Yurdağür, “Cifr”, VII. 215-216; Öztürk, *Kur’an ve Aşırı Yorum*, s. 384-385. Ayrıca bkz. Mehmet Emin Bozhüyük, “Hurûf”, *DİA*, XVIII (1998), s. 397-401; Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, çev.: Ender Gürol, İstanbul 1982, s. 348.

Yaygın kanaate göre Kabbalistlerin en önemli kitaplarından biri olan ve Kabbala geleneğinde, 3. ve 6. yüzyıllar arasında ortaya çıkmış olan ikinci basamak *Sefer Yezirah*, Hz. Musa'nın Tûr-i Sînâ'da yakınlarına öğrettiği *ilm-i esrârdan* oluşmuştur. *Sefer Yezirah*, büyü ve evren bilimi konusunda bilinen en eski İbranice eser olup, evrenin, İbrani alfabesinin yirmi iki harfi ile *Sefirot* adı verilen on ilahî rakamdan yaratıldığını anlatmaktadır. Harfler ve rakamlar, hep birlikte Tanrı'nın evreni yaratırken kullandığı "gizli bilgeliğin otuz iki yolu"nu oluştururlar. Diğer taraftan, Musa'nın yakınlarına öğrettiği *ilm-i esrar*'ın yanında, Hıristiyan din kültüründe Augustinius gibi dinî önderlerin yazılarında da cifr ilmine dair birçok örneğe rastlanılmaktadır.⁹

Ayrıca cifr hakkında anlatılanlarla, Hz. Nuh ile Hz. İbrahim arasında bir dönemde yaşamış olan Daniel hakkında anlatılanlar arasındaki benzerlik de, bu inancın tarihi kökenleri hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Daniel'e, kehanetlere dair *Kitâbu'l-cifr* diye bir kitap atfedilmektedir. Bu zatın, irfanını, Hz. Âdem'in, hikmetinin esrarının saklanmış olduğu hazineler mağarasından aldığı söylenilmektedir.¹⁰ Hermeneutik sistemde sayı spekülasyonlarıyla önemli bir yer tutan Philo'nun, Eski Ahit'ten mülhem fikirlerle Pisagorcu geleneği birleştirdiği, böylece Ortaçağ'ın ağırlıklı olarak sayı gizemciliğine dayanan İncil yorumlarının temelini attığı bildirilmiştir.¹¹

Cifr düşüncesinin, İslam coğrafyasındaki Yahudilik, Hıristiyanlık, Saibilik, Maniheizm ve Mecusilik gibi dinlerin yanı sıra Hermetisizm ve Yeni-Eflatunculuk gibi Gnostik karakterli düşünce ekollerinden de beslendiği anlaşılmaktadır. Gulat Şîî fırkaların öncüleri ile bunların takipçileri, bu akımların etkisinde kalarak söz konusu düşünceyi Müslümanlar arasında yaymaya çalışmışlardır.¹² Davud'un Zebur'u, Musa'nın Tevrat'ı, İsa'nın İncil'i, İbrahim'in sayfaları, nebilerin, vasilerin ve İsrailoğulları âlimlerinin bilgilerinin saklı olduğu düşünülen bu ilmin, geçmişin ve kıyamete

⁹ Yurdagür, "Cifr", VII. 216.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Cara de Vaux, "Daniyal", *MEİA.*, III (1997), s. 479.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, s. 384-385. Ayrıca bkz. Bozhüyük, "Hurûf", s. 397-401; Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 348.

¹² Öztürk, *Kur'an ve Aşırı Yorum*, s. 190; Krş. M. Reşîd Rızâ el-Hüseynî, *İslam'da Birlik ve Fıkıh Mezhepleri*, çev.: Ahmet Hamdi Akseki, sad. Hayrettin Karaman, DİB Yayınları, Ankara, trz., s. 49. İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr* adlı eserinde Talha b. Musarrafın şöyle söylediğini bildirir. Musarraf der ki "Ben abdestli olmasaydım, Şiilerin cifre ait sözlerini size anlattırdım." Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim ibn Kuteybe (276/889), *Uyûnu'l-ahbâr*, Matba'atu'l-Mısır, I-III, Mısır 1964, II. 245.

kadar gerçekleşecek olan bütün olayları kapsadığı ifade edilmektedir. Rivayetlere göre Hz. İdris olduğu kabul edilen Hermes'ten de tevarüs eden cifrde, kaza ve kaderle ilgili bir ilim olarak, helal ile harama dair bilgiler ve insanların ihtiyaç duyduğu karşılaşılması muhtemel her muamelat bilgisi mevcuttur.¹³

Bazı Şîî kaynaklar, gaybî bilgiler içeren cifr ilmini kabul etmeyerek onu, helal ve harama ait bilgiler içeren sahifeler olarak izah etmeye çalışmışlardır.¹⁴ Araştırmamızda öncelikle konuyla ilgili üretilen ilk rivayetlerin hangi zaman diliminde gündeme geldiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Ardından Şîa tarafından kabul edilen, harflere verilen sayı değeriyle geleceğe veya geçmiş hadiselerle ait ibarelerden tarihe dair işaretler çıkarma ilmi olan cifr hakkında kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Şîîler arasında, Ali ve onun soyunun gizli bir anane ve dünyanın sonuna kadar her şeyi kavrayan batini, dinî ve siyasi bir bilgi mecmuasına sahip oldukları inancı, çok erken zamanlarda ortaya atılmıştır. Müslümanların Peygamber ailesine karşı gösterdikleri saygı, zamanla Şîîler arasında, imamların günah ve hatadan korunmuş oldukları düşüncesini doğurmuştur. İddialarına göre imamlar masumdur ve her türlü kötülükten temizlenmişlerdir. Büyük ve küçük günahlardan hiç birini işlemezler. Kendilerine emrettiği hususlarda Allah'a karşı gelmezler ve emr olunanı işlerler. Onların hâlleri ile ilgili bir hususta günahsızlıklarını inkâr eden kimse, onları tanımamaktadır. Onları tanımayan kimse ise, kâfirdir.¹⁵

Şîî kaynakların bazılarında cifr ilmi, Hz. Âdem'den başlatılarak tüm peygamberlere nispet edilir.¹⁶ Ali ve Peygamber tarafından velayet ve

¹³ Bkz. Ali el-Yezdî el-Hâirî (1333/1915), *Fi isbâti'l-hucceti'l-ğâ'ib*, Beyrut 1984, I. 232-237.

¹⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Kuleynî (329/940), *Usûl mine'l-kâfî*, I-II, Kum 1985, I. 132. Ayrıca bkz. Muhammed Ebû Zehrâ, *İslam'da Siyasi ve İtikadî ve Fihkî Mezhepler Tarihi*, çev.: H. Karakaya, K. Aytekin, Hisar Yayınevi, I-II, İstanbul 1983, II. 478.

¹⁵ Şeyh Sadûk, *Şîî İmâmîyye'nin İnanc Esasları*, çev.: Ethem Ruhi Fıgıllı, Ankara 1978, s. 113.

¹⁶ el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfî*, I. 341; Ebû Abdillâh İbnü'l-Mu'allim Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Ukberî el-Bağdadî Şeyh Müfid (413/1022), *İrşâd*, Kum 1993, s. 249; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk (381/991), *el-Hisâl*, I-II, Kum 1983, I. 32-33; eş-Şeyh Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî (460/1067), *el-Ğaybe*, Ma'ârif Enstitüsü, Kum 1991, s. 36, 167; er-Râvendî (573/1177), *el-Harâ'ic ve'l-cerâ'ih*, I-III, Kum 1989, II. 894; Ebû Ali el-Fazl b. el-Hasan et-Tabersî (548/1153), *İlâmu'l-verâ bi a'lâmi'l-Hüdâ*, nşr. Ali Ekber el-Ğaffârî, Beyrut 1979, s. 284; Seyyid Şerefuddîn el-Esterâbadî (940/1339), *Te'vilü âyâtî'z-zâhire*, Islamic Publications Institute, I. Baskı, Kum 1989; s. 108; Ali el-Yezdî el-Hâirî, *İlâmu'n-nâsib fî isbâti'l-hucceti'l-ğâ'ib*, Beyrut 1984, I. 232.

imamet makamına tayin edilen Alioğulları dışında hiç kimsenin bilmediği bu kitapta, Alî b. Ebî Tâlib'e özgü ilim anahtarları ve gaybî sırlar mevcuttur. Bu kitapta, harf ilmi yoluyla kıyamete kadar gerçekleşecek olaylar yer almıştır. Ali'nin evlatları da onunla hükmetmektedirler.¹⁷ Hz. Peygamber, daha sonra bu kitabı Alî b. Ebî Tâlib'e verdi. Bu kitap, veraset, velayet ve imamet parçalarından biri sayıldı. Her imam, dünyadan göçtüğünde onu kendinden sonraki imama bırakmıştır. Bu kitapta, ölümler, belalar, hükümler yazılıdır. Rivayetlere göre Hz. Peygamber, kitaptaki sırları ve olayları öğrenebilmek için bilinmesi zorunlu olan şifreleri Alî b. Ebî Tâlib'e vermiştir. O da Hz. Peygamber'in emri üzerine bunu kendinden sonraki imamlara emanet etmiştir. Dolayısıyla Ali ve oğullarından başka hiç kimse o kitaplardan istifade edemez.¹⁸ Şîî âlimlerin bu konudaki bir diğer önemli görüşü de, Alî b. Ebî Tâlib'in Kur'an'ın batini manalarını Peygamber'den öğrendiği şeklindedir.¹⁹

Şîî düşüncede cifr kavramının kullanıldığı başka alanlar da vardır. Mesela bazılarına göre cifr, içerisinde kitap ve silah olan bir torba veya kap olarak kabul edilmektedir.²⁰ Cifrın kitap olduğunu söyleyenlerden bazıları, bunun Alî b. Ebî Tâlib'den miras kaldığını iddia etmişlerdir.²¹ Ancak bu dönemde Hariciler, Ali taraftarlarının inandıkları cifr ilmi ile alay etmişlerdi.²² Bazıları ise bu kitabın asıl sahibinin Ca'fer es-Sâdık olduğunu, ilk olarak böyle bir kitabın onun tarafından yazıldığını söylemişlerdir. Bunu iddia edenler, bu kitapta Ca'fer es-Sâdık'ın Ehl-i Beyt'in geçmiş ve gelecek ile ilgili olarak veya kıyamete kadar ihtiyaç duyacağı ilim-

¹⁷ Muhammed b. Hasan b. Ferrûh es-Saffâr (290/902), *Besâ'iru'd-derecât el-kübrâ fi fedâ'ili âlu Muhammed*, Publication of Ayatollah, Kum 1984, s. 139; Ebû'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd b. Ayyâş es-Sulemî es-Semerkindî el-Ayyâşî (320/932), *Tefsîru'l-ayyâşî*, İlmîyah Printing House, I-II, Tahran 1960, II. 38; el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfî*, I. 238; eş-Şeyh et-Tûsî, *el-Ğaybe*, s. 127; Alî b. İsâ el-Erbâlî (693/1294), *Keşfu'l-ğumme*, Tebriz 1962, I-II, II. 255.

¹⁸ Mirzâ Huseyn Nûrî, *Mustedreku'l-vesâ'il*, Ahlu'l-Bayt Institute, Kum 1983, I-XVIII, XVI-II. 387.

¹⁹ el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfî*, I. 240. Ayrıca bkz. Mirzâ Huseyn Nûrî, *Mustedreku'l-vesâ'il*, XVIII. 387.

²⁰ Muhammed Bâkır b. Muhammed el-Meclisî (1110/1698), *Bihâru'l-envâr*, II. Baskı, I-CX, Beyrut 1983, XLVIII. 262.

²¹ Kemaluddîn Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî, *Hayâtu'l-hayavân*, I-II, Kahire 1978, II. 103; Fettâl en-Nisâbü'rî (508/1114), *Ravdâtu'l-vâ'izin*, Kum, trz., I. 260; Abdulhamîd Hibetullâh b. Muhammed b. el-Huseyn b. Ebî'l-Hadîd (655/1257), *Şerhu nehci'l-belâğâ*, I-XX, Publication of Ayatollah, Kum 1982, XIX. 420.

²² Alî b. Huseyn b. Muhammed Ebû'l-Ferec el-İsfehânî (356/967), *Kitâbu'l-ağânî*, nşr. A. Alî Muhennâ-S. Yûsuf Câbir, I-XXVII, Beyrut 1995, XX. 107.

leri kuzu veya oğlak derisi üzerine yazdığını iddia etmişlerdir.²³ Muhtemelen bundan dolayı bu çeşit bilgi ve eser türüne cifr denilmiştir. Bu sebepten, Alî b. Ebî Tâlib'in ya da Ca'fer es-Sâdık'ın yazmış olduğu ve içerisinde vukuundan evvel olacak olayların anlatıldığı deri parçası olarak da tanımlanmıştır.²⁴

Şiîler, Ca'fer es-Sâdık'ın vehbi ilimlere de vakıf olduğu iddiasında olmalarına rağmen,²⁵ Mutezile'nin Bağdat Ekolü'nün kurucusu Bişr b. Mu'temir (210/825)'in,²⁶ cifr ilmini, Şîa gruplarını oyalayan anlamsız bir iddia olarak düşündüğü nakledilir.²⁷

İlk dönem Şiî kaynaklarda konuyla ilgili aktarılan diğer bir rivayette şunlar dile getirilmektedir: "Allah Teala, Peygamberine bir kitap indirdi. Bu kitabı getiren Cebrail 'ey Muhammed! bu senin asillere vasiyetindir' dedi. Muhammed de ey Cebrail! asiller kimlerdir? diye sordu. O da Ali ve evlatlarıdır' dedi. Bu kitap üzerinde altın mühürler vardır. Hz. Muhammed, aldığı bu kitabı Ali'ye verdi. O mühürlerden birini açıp onunla amel etti. Sonra Hasan'a verdi. Hasan da bunun mührünü açıp onunla amel etti. Sonra Hasan onu kardeşi Hüseyin'e verdi. Hüseyin de onun bir mührünü açınca "Ailenle birlikte şehit olmaya çık, onlara şehitlik ancak seninle nasip olacaktır" ifadesini gördü. Daha sonra oğlu Alî Zeynulâbidin'e verdi. O da mührü açınca kendisine, "Başını eğerek sus! Evine çekil! Ölünceye kadar Rabbine ibadet et!" diye emredildiğini gördü. Sonra o, bunu oğlu Muhammed Bakır'a verdi. Bakır da mührü açınca "İnsanlara anlat, fetva ver. Ehl-i Beyt ilimlerini yay, atalarını doğrula, kimselerden korkma, sana kimse dokunamaz" sözleriyle karşılaştı. Sonra onu Ca'fer es-Sâdık'a verdi. O da "insanlara fetva ver, yalnız Allah'tan kork, Ehl-i Beyt'in

²³ Şeyh Sadûk, *Kemâlu'd-dîn ve temâmu'n-ni'me*, Kum 1975, II. 353; ed-Demirî, *Hayatu'l-hayavan*, I. 279; Ebû'l-Hasan Alî b. İsmâ'il el-Eş'arî (330/941), *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve'htilâfu'l-musallîn*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, I-II, Beyrut 1990, I. 76-77; Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed el-Bağdâdî (429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev.: Ethem Ruhi Fiğlalı, TDV Yay., II. Baskı, Ankara 2001, s. 196; er-Râvendî, *el-Harâ'ic ve'l-cerâ'ih*, II. 894; Abdulkerim en-Nili en-Necefi (VIII/XV. yüzyıl), *Müntehab el-envârül-mudî'ah*, Kum 1981, s. 179.

²⁴ es-Saffâr, *Besâ'iru'd-derecât*, s. 151, 153, 155. Ayrıca bkz. Muhammed Cevâd Muğni, *eş-Şî'a ve't-teşeyyu'*, Beyrut, trz., s. 57; Yurdağür, "Cifr", VII. 215.

²⁵ el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfi*, I. 132.

²⁶ Bişr b. el-Mu'temir hakkında geniş bilgi için bkz. Cemil Hakyemez, *Bişr b. el-Mu'temir ve Mutezile'nin Bağdat Ekolünün Doğuşu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

²⁷ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız (255/869), *Kitâbu'l-hayavân*, II. Baskı, I-VII, Kahire 1965, VI. 289.

ilimlerini yay, atalarını doğrula, çünkü sen emin ve muhafaza altındasın” sözlerini gördü.”²⁸

Rivayetten de anlaşıldığı gibi Şîa, imamların, kazanılmış ilimler yanında tevarüs yoluyla vehbi ilimlere de vakıf olduğu kanaatindedir. Onlara göre “Hz. Peygamber, bu ilmi Alî b. Ebi Tâlib’e verdi; Alî b. Ebi Tâlib’den Alî Zeynulâbidîn’e, ondan Muhammed Bâkır’a, ondan Ca’fer es-Sâdık’a geçti. İddialarında Ca’fer es-Sâdık’ın cifr bildiği ve onu şöyle tarif ettiği rivayet edilir: “O, bir kaptır. Onda peygamber ve İsrailoğulları bilginlerinin bilgisi vardır.” İmamlardan cifre dair çok şey nakledilmiştir: “Biz cifri bilmiyor ve onu kullanamıyorsak da Ca’fer es-Sâdık’tan gelen sözlerden anlıyoruz ki cifr, imamların bilgi kaynaklarından ve Allah’ın, onlara lütfettiği bir ilimdir.”²⁹

Konuyla ilgili aktardıklarımızın dışında, Şîf külliyat içerisinde cifr ile ilgili diğer pek çok rivayet bulmak mümkündür. Mesela bunların tekinde şöyle denmektedir. Ca’fer es-Sâdık’a göre, cifride Musa’nın Tevrat’ı, İsa’nın İncil’i, bütün peygamber ve vasilerin, geçmiş İsrailoğulları bilginlerinin ilimleri, helal, haram, meydana gelmiş ve gelecek “şeyler”in ilmi mevcuttur.³⁰ Bir başka rivayette, Ca’fer es-Sâdık, yanındakilere şunları anlatıyor: “Bugün sabahleyin, Allah’ın Peygamber’e ve ondan sonra gelecek imamlara özel olarak vermiş olduğu cifr kitabına baktım. Orada bizim Gaib İmam Muhammed b. Hasan el-Mehdî’nin doğuşunu, kayboluşunu, geri dönüşündeki gecikmesini, ömrünün uzunluğunu, o dönemdeki müminlerin karşılaşacağı zorlukları, belaları, kalplerinde şüphelerin doğuşunu, çoğunun dinlerinden dönüşünü ve Kur’an’da Allah’ın ‘her insan’ın amelini kendi boynuna doladık’³¹ ayetiyle işaret buyurduğu İslam bağını, yani velayeti omuzlarından atışını düşündüm.”³² Bir başka rivayette ise, cifrin Ca’fer’e verilmiş bir kitap olduğu ve onun zaman zaman bu kitaba başvurarak olmuş ve olacak şeylere ait, gayb ilmini gerek harfler gerek rumuzlar gerekse haberler vasıtasıyla bildiği anlatılmaktadır.³³

²⁸ el-Kuleynî, *Usûl mine’l-kâfî*, I. 132. Ebû Amr Muhammed b. Ömer el-Keşşî (III./IX. asır), *er-Ricâlu’l-keşşî*, Publication of Mashhad, Mashhad 1969, s. 450. Ayrıca bkz. et-Tabersî, *İlâmu’l-verâ bi a’lâmi’l-Hüdâ*, s. 284; er-Râvendî, *el-Harâ’ic ve’l-cerâ’ih*, II. 897.

²⁹ el-Kuleynî, *Usûl mine’l-kâfî*, I. 132. Ayrıca bkz. Muhammed Huseyn Muzaffer, *İmam al-Sâdık*, çev.: Jasim al-Rasheed, Ensârîyan Foundation, Kum 1998, s. 148-149.

³⁰ es-Saffâr, *Besâ’iru’d-derecât*, s. 150; Ebû Mansûr Ahmed b. Alî (VI./XII. asır), *el-İhticâc*, Murtazâ Yay., İnan 1983, II. 373.

³¹ 17. İsrâ, 13.

³² el-Kuleynî, *Usûl mine’l-kâfî*, I. 132.

³³ el-Kuleynî, *Usûl mine’l-kâfî*, I. 240.

Yukarıda da görüldüğü gibi, Şîî literatürde benzer farklı birçok rivayet vardır. Fakat cifr ilminin Hz. Peygamber'den Ali oğullarına nebevi bir miras olarak intikal ettiği konusunda aslında hiçbir somut delil bulunmamaktadır. İbn Nedim'in Fihrist'inde Ca'fer es-Sâdık'tan birçok defa bahsedilmiş³⁴ ve hatta onun kimyacı Câbir b. Hayyâm ile münasebeti bulunduğu bile ifade edilmiş, ancak buna rağmen onun *Cifr* adında bir eseri bulunduğu asla bahis konusu edilmemiştir.³⁵ Bununla beraber, ortada bulunmamakla birlikte bütün hatalardan münezzehten sayılan söz konusu kitabın mevcudiyeti, çoğu Şîî tarafından tasdik edilmektedir.³⁶

Cifr ilmiyle ilgi bu anlayış, aslında ilmin zahir-batın şeklinde iki kaynağa dayandırılması düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu ayırım her şeyin zahiri ve batını olduğu gibi Kur'an'ın, hatta Kur'an'dan her ayetin ve her kelimenin bir zahiri bir de batını manası olduğunu söyleyen Şîa ile başlamıştır.³⁷ Zahir ilmin bir alternatifi gibi gösterilen batın ilminin, gizli hakikatleri konu aldığına ve bu yolla insanı manevi kurtuluşa ulaştırdığına inanılır. Bu bağlamda Ca'fer es-Sâdık'ın bildiği iddia edilen cifr ilminin de batınî bir ilim olduğu kabul edilir.³⁸

Bazı Şîî kaynaklarda, cifrın sahih haberlerle sabit olduğu iddiaları yer alırken,³⁹ öte yandan muhalif kaynaklarda, "cifr"ın Hattabiye gibi Şîî-Gulat hareketlerden kaynaklanan bir fikir olduğu da ileri sürülmektedir.⁴⁰ Hattabiye'nin kurucusu kabul edilen Ebû'l-Hattâb, Ca'fer es-Sâdık'ın kendilerine, içinde gaybla ilgili olarak ihtiyaç duyacakları her türlü bilgiyi muhteva eden bir kitap verdiğini ve bu kitaba cifr adını verdiklerini ve onun içinde bulunanları ancak kendilerinin okuyabildiklerini ileri sürmüştür.⁴¹

Ebû'l-Hattâb, kuzu derisine yazılı bazı işaretlerden, harflerle yazılı gizli ilim, keşf ve istihracdan oluşan cifrın, kendisine Ca'fer es-Sâdık ta-

³⁴ Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm (385/955), *el-Fihrist*, Beyrut 1994, s. 279. Ayrıca Bîrunî, Ca'fer es-Sâdık'tan büyük hürmetle bahsetmesine rağmen takvime taalluk edip de kendisine, yanlış olarak atfedilen kararlar hakkında hiçbir müsamaha göstermez ve cifr bahsini açmaz. Macdonald, , "Cifr", s. 44.

³⁵ Bkz. Macdonald, , "Cifr", s. 44.

³⁶ el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfi*, I. 132; Keşşî (III/IX. yüzyıl), *er-Ricâlu'l-keşşî*, s. 450; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-verâ bi a'lâmi'l-Hüdâ*, s. 284.

³⁷ İbrahim Sarmış, *Teorik ve Pratik Açından Tasavvuf ve İslam*, Ekin Yay., Bursa 2004, s. 135.

³⁸ Süleyman Uludağ, "Bâtın İlmi", *DİA*, V (1992), s. 189-190.

³⁹ el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfi*, I. 132; el-Keşşî, *er-Ricâlu'l-Keşşî*, s. 450; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-verâ bi a'lâmi'l-Hüdâ*, s. 284.

⁴⁰ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelefi'l-hadîs*, s. 49; İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, II. 160-161.

⁴¹ el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 196; Takiyuddîn Ahmed b. Alî b. Abdil-kadir el-Makrizî (845/1444), *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hitat ve'l-a'sâr*, I-II, Beyrut, trz, II. 352.

rafından talim ettirildiğini bildirmişdir.⁴² Taraftarları olan Hattabiye fırkası da, Ca'fer es-Sâdık'ın, kendilerine cifr adında bir kitap verdiğini, onda gayb ilmine ve Kur'an'ın tefsirine dair ihtiyaç duyulan her şeyin bulunduğunu söylemiştir. Ca'fer es-Sâdık ise, kendisine yönelik bu tür ithamları reddederek insanın gaybı bilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁴³ Yine Ca'fer es-Sâdık, Ebu'l-Hattab'ın bu sözüne karşılık, onun kendisi ile hiçbir alakasının bulunmadığını, ithamlarının yalan ve iftira olduğunu, bu işle alakasının bulunmadığını ilan etmiştir.⁴⁴ Ona şu bedduada bulunmuştur; "Allah'ım! Ebû'l-Hattâb'a lanet olsun! Ben, ayakta iken, otururken ve yatarken sürekli onun korkusuyla yaşamaktayım. Ona demirin sıcaklığını tattır."⁴⁵ Anbese b. Mus'ab, Ca'fer es-Sâdık'a gelerek: "Sen elini Ebû'l-Hattâb'ın göğsüne koymuşsun ve 'bundan sonra unutmayacak, gaybı bilecek, bizim ilmimizin ve sırrımızın inceliklerine vakıf olacaktır'⁴⁶ demişsin," der. Bunun üzerine Ca'fer es-Sâdık, ayağa kalkıp: "Hayır, and olsun, eli hariç hiçbir yerine dokunmadım. Allah'a and olsun ki gaybı, ölümümü ve hayatımda ne ile karşılaşacağımı bilmiyorum,"⁴⁷ diyerek onu yalanlamıştır. Yine, Ebû Bâsir'in Ca'fer es-Sâdık'a, bir gün Hattabilerin: "Sen yağmur damlalarını, yıldızların sayısını, ağaç yapraklarını, denizdekilerin ağırlığını ve topraktakilerin sayılarını biliyormuşsun" dediklerinde, Ca'fer es-Sâdık elini havaya kaldırarak: "Subhanallah, bunları Allah'tan başka kimse bilmez" dediği belirtilmektedir.⁴⁸ Aynı şekilde, Ca'fer es-Sâdık, kendisini Allah tarafından gönderilen bir tebliğci olarak tanımlayan Ebû'l-Hattâb ve taraftarlarını lanetlemiştir.⁴⁹

⁴² Geniş bilgi için bkz. İbn Haldûn, *Mukaddime*, Dergah Yay., I. Baskı, I-II, İstanbul 1982, I. 791.

⁴³ Ca'fer es-Sâdık, İbn Muhammed (148/765), *Kitâbü't-tevhîd*, Dersaadet, İstanbul 1329, s. 24.

⁴⁴ eş-Şeyh Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî (460/1067), *er-Ricâl*, thk. Muhammed Sâdık, Matbaatu'l-Haydariyye, Ncef 1961, s. 291-292; el-Eş'ârî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I. 75; el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, s. 247. Ayrıca bkz. Mustafâ Gâlib, *Târîh ed-da'vet el-İsmâ'îliyye*, Beyrut 1975, s. 16; Moojen Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University, London 1985, s. 52.

⁴⁵ el-Keşşî, *er-Ricâlu'l-Keşşî*, s. 575 vd.

⁴⁶ el-Keşşî, *er-Ricâlu'l-Keşşî*, s. 246-247. Ayrıca bkz. Haydar Esed, *el-İmâmu's-Sâdık ve mezâhibu'l-erba'a*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I-III, Beyrut 1390/1969, II. 384-385; Câbirî, *Arap-İslam Aklının Oluşumu*, s. 236.

⁴⁷ et-Tûsî (460/1067), *er-Ricâl*, s. 291-292; el-Eş'ârî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfu'l-musallîn*, I. 75. Ayrıca bkz., Ma'rûf el-Hâşimî el-Hasanî, *Siretu'l-e'immetu'l-isnâ 'aşara*, Beyrut 1977, s. 251.

⁴⁸ el-Keşşî, *er-Ricâlu'l-Keşşî*, s. 588. Ayrıca bkz. Fethî Muhammed Zuğbî, *Gulâtu's-Şî'a*, I. Baskı, yy., 1988, s. 313.

⁴⁹ Ahmed b. Teymiyye (728/1327), *Minhâcu's-sünneti'n-nebeviyye fî nakdi kelâmi's-Şî'ati*

Ca'fer es-Sâdık'ın Ebu'l-Hattâb'a verdiği iddia edilen eserin de, astrolog, zecr ve falda meşhur aynı zamanda yıldız bilgisi öğretmeni olan Ebi Ma'şer el-Felekî diye bilinen Ca'fer b. Muhammed el-Belhi ismi ile karıştırılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰ Recez ilmi, söz sanatı ve azaların ihtilacı ile ilgili yazılmış eserler, Ca'fer b. Ebî Ma'şer aittir. Bir astroloji ustası olan el-Belhi'nin bu alanla ilgili *Medhal*, *Zeyc* ve *Uluf* gibi meşhur eserlerinin yanı sıra tefsir ve ahkâm ile ilgili açıklamaları da mevcuttur.⁵¹ Bu bağlamda bahsi geçen eserler Ca'fer es-Sâdık'a yalan yere isnat edilmiştir.⁵²

Daha önce bahsi geçtiği üzere Ca'fer es-Sâdık'a *el-Cifru'l-ahmer* ve *el-Cifru'l-ebîyâd* şeklinde iki cifr nispet edilmektedir.⁵³ *el-Cifru'l-ahmer*'de, Peygamber'in silahı vardır. Bu cifr, sadece kan dökmek için açılır. Kılıç sahibi Muhammed b. Hasan el-Mehdî,⁵⁴ onu savaş için açar. Abdullâh b. Ya'fur "Allah seni salih kılsın. Hasan'ın soyundan gelenler bunu bilirler mi?" diye sorduğunda, "Evet, Allah'a yemin ederim ki, gecenin gece, gündüzün gündüz olduğunu bildikleri gibi onu bilirler. Fakat kıskançlık ve dünya nimetlerini elde etme hırsı, onları redde ve inkâra yöneltmiştir. Eğer hakkı, hak yöntemlerle talep etselerdi, bu onlar için daha hayırlı olurdu" şeklinde cevap almıştır.⁵⁵ *el-Cifru'l-Ebyâd*'da ise Zebur, Tevrat, İncil ve İbrahim'e verilen suhuf ile helal ve harama dair bütün bilgiler vardır.⁵⁶

Başka bir rivayete göre, Ca'fer es-Sâdık'ın öğrencileri, cifr ilmini dinlemek için onun yanına gitmişler ve bu konuda sohbet etmişlerdir. Ebû'l-

ve'l-Kaderiyye, I-IV, Mısır 1904, I. 239; el-Makrizî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, II. 352.

⁵⁰ İbnu'l-Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, haz. Mehdî Ali Seçkin, Çağrı Yay., İstanbul 1996, I-XIV, XI. 51; Esed, Haydar, *İmâmu's-Sâdık ve mezâhibu'l-erba'a*, III. Baskı, Dâru'l-Kitâbû'l-Arabî, I-III, Beyrut 1390/1969, I. 64.

⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI. 102.

⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X. 177.

⁵³ es-Saffâr, *Besâ'iru'd-derecât*, 150, 253, 255; el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfi*, I. 240; et-Tabersî *İ'lâmu'l-verâ bi a'lâmi'l-Hüdâ*, s. 284, 315; Ebû Mansûr Ahmed b. Alî (VI/XII. Yüzyıl), *el-İhticâc*, Murtazâ Publications, İran 1983, II. 436; el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, XXV. 111; XXVI. 18, 27, 39. Şeyh Müfid, *İrşâd*, s. 249; Şeyh Sadûk, *el-Hisâl*, II. 257; es-Saffâr, *Besâ'iru'd-derecât*, s. 155; er-Râvendî, *el-Harâ'ic ve'l-cerâ'ih*, II. 894; el-Keşşî, *er-Ricâlu'l-Keşşî*, s. 450.

⁵⁴ Muhammed b. el-Hasan'ın Mehdiliği için bkz. Cemil Hakyemez, "Mehdî Düşüncesinin İtikadileşmesi Üzerine", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III (2004), sayı 5, s. 139-138.

⁵⁵ es-Saffâr, *Besâ'iru'd-derecât*, s. 150; Fettâl en-Nisâbü'rî, *Ravdatû'l-vâ'izîn*, I. 260; el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, XXVI. 18, 37, 38.

⁵⁶ el-Keşşî, *er-Ricâlu'l-Keşşî*, s. 450; et-Tabersî, *İ'lâmu'l-verâ bi a'lâmi'l-Hüdâ*, s. 284; el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, XXVI. 18, 37, 38.

Hattâb'ın ve ondan sonra Mufaddal b. Ömer, Sedîr es-Sayrafi ve Ebân b. Tağleb gibi Şîîlerin, Kur'an'daki bazı ayetlerin batini manalarına dayanan ve geleceğe ilişkin olayların bilgisini keşfettiği öne sürülen bir ilmi Ca'fer es-Sâdık'a atfetmeleri neticesinde cifr, İslami literatürde bir ilim dalı olarak telakki edilmeye başlanmıştır.⁵⁷ Ancak cifr, halk arasında bazı hikâye ve masallar haricinde bilinmemektedir. Şu hâlde bu ilmin, bir nevi havassa münhasır olduğu iddia edilebilir. Cifr hakkında halk arasında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Halk arasında bu konuda herhangi bir tartışma da olmamıştır.⁵⁸

Şîa'ya göre Ca'fer es-Sâdık, bütün gizli, felsefi, tasavvufi, fıkhi, kimyevi ve tabii ilimlere, ayrıca Zebur, Tevrat, İncil ve İbrahim'in suhufuna, Fatıma'nın mushafına, her türlü helal ve harama, geçmiş ve gelecekteki bilgi ve haberleri ihtiva eden cifr ilmine vakıftır. Ayrıca o, Kur'an-ı Kerim'de yer alan Musa ve Hızır kıssasındaki ihtilafta her ikisinin de haberdar olmadığı hususları bilen, başlangıçtan kıyamete kadar olmuş ve olacak her şeyi Peygamber'den veraset yoluyla öğrenmiş olan kimsedir.⁵⁹ Ayrıca Şîîlerin iddialarına göre Ca'fer es-Sâdık, "cifr bizdedir. Cifr, Âdem'den itibaren, bütün nebilerin ve vasilerin ilminin, aynı şekilde İsrailoğullarından gelmiş geçmiş bütün ulemanın ilminin bulunduğu bir kaptır" demiştir.⁶⁰ Bu iddialara göre Ca'fer es-Sâdık, yakınlarının başına gelecek olan hadiseler için yakınlarını uyarıyor; uyardığı şeyler de doğru çıkıyordu.⁶¹ Bu sebeple Şîî dünyada, Ca'fer es-Sâdık'a bazı vaaz ve nasihatler izafe edildiği gibi Şîî doktrini müdafaa eden çok sayıda kitap da izafe edilir. Bu kitaplar keşf, sihir, fal ve kimya ile ilgilidir. En önemlileri ise Ca'fer es-Sâdık'ın geleceğe ait verdiği haberlerle ilgili cifridir.⁶²

⁵⁷ Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ Ebû Nu'aym el-İsfahânî (430/1038), *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, I-X, Mısır 1932, III. 199; Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr b. et-Temimî es-Sem'anî (562/1166), *el-Ensâb*, I-VIII, Leiden 1913, VIII. 8; Abdulvahhâb b. Ahmed eş-Şa'rânî (973/1565), *Tabakâtu'l-kubrâ*, I-II, Beyrut 1988, I. 26.

⁵⁸ el-Keşşî, *er-Ricâlu'l-Keşşî*, s. 450; Reşîduddîn Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî el-Mâzen-derânî İbn Şehr Aşûb (588/1192), *Menâkibu Alî b. Ebî Tâlib*, I-IV, Kum 1960, I. 253, IV. 276.

⁵⁹ el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfi*, I. 241; el-Ayyaşî, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, II. 27; el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, XIII. 225; XVIII. 137, 213; XXVI. 37, 38, 187; XLIX. 20, 24.

⁶⁰ el-Kuleynî, *Usûl mine'l-kâfi*, I. 341; Şeyh Muffid, *İrşâd*, s. 249; Şeyh Sadûk, *el-Hisâl*, I. 32-33; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 36, 167; er-Râvendî, *el-Harâ'ic ve'l-cerâ'ih*, II. 894; Tabersî, *İ'lâmu'l-verâ bi a'lâmi'l-Hüdâ*, s. 284; Seyyid Şerefuddîn el-Esterâbadî (940/1339), *Te'vilü âyâti'z-zâhire*, Islamic Publications Institute, I. Baskı, Kum 1989; s. 108.

⁶¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 196-198.

⁶² Ca'fer es-Sâdık'ın eserleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Atalan, "Ca'fer-i Sâdık'ın Eserleri", *Dini Araştırmalar*, XI (2001), sayı: 4, s. 113-132.

Yine Şiî kaynakların Ca'fer es-Sâdık'tan naklettiğine göre, bütün imamlar cifr ilmine vakıftır. Cifr, deriden bir kap olup içinde peygamberlerin ilmi ile daha önce yaşayan İsrailoğulları âlimlerinin ilmi vardır.⁶³ Yani Cifr'de Kur'an'ın tefsiri ve Kur'an'ın manası hakkında, Ca'fer es-Sâdık'tan rivayetler vardır. Ancak bu rivayetlerin muttasıl olmadığı, aslının bilinmediği, bazı rivayetlerin buna delil olamayacağı iddia edilmektedir.⁶⁴

Kendisinin yüzlerce kitap ve risale yazdığı ileri sürülen Ca'fer es-Sâdık'ın, bir de cifr ilmine sahip olduğu iddiaları, önceden de ifade ettiğimiz gibi, tarihi gerçeklikle pek örtüşmez. Onun yaşadığı dönem ve kendi ilmi dikkate alınır, kendisine izafe edilen bilhassa kimya, fal ve cifr gibi konulara dair kitapların onun telifleri olması imkânsızdır.⁶⁵ Bir Şiî yazar olan Seyyidulehl, "astroloji, fal ve cifr gibi ilimlerin Ca'fer es-Sâdık'a nispeti, ilmen uygun değildir ve bilimsel gerçeklikten uzaktır"⁶⁶ ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca cifr ilmi, dünyada olacak olayların delaleti yönünden harflerle uğraşan ilim, keşif, kehanet, gaipten haber vermek, falcılık şeklinde tarif edilmiştir. Cifr ilminin Hz. Peygamber'den Ehl-i Beyt'e nebevi bir miras olarak intikal ettiği konusunda hiçbir delil yoktur.

Ayrıca imamların gaybı bildiği iddiasını, onların gelişen olaylar karşısında takındıkları tavırlar da boşa çıkarmaktadır. Şayet imamlar gaybı bilse idi, başta Alî b. Ebî Tâlib olmak üzere, ondan sonra gelen imamların başlarına gelen felaketlerden zarar görmeden kurtulmaları ve karşılaştıkları her engeli aşmaları gerekirdi. Zira gaybı bilmek, vuku bulacak olan olayların nasıl gelişeceğini, bu olaylarda kimlerin ne gibi roller oynayacağını önceden keşfetmeyi gerektirir.

Aslında Ca'fer es-Sâdık'a göre, Allah'ın insana verdiği ve vermediği ilimler vardır. Verdiği şeyler, dinine ve dünyasına yararlı olandır. Mesela, dinine ait verdiği hususlar Allah'ın varlığını ve birliğini kâinattaki delillerden öğrenmek ve bilmektir. Allah'ın insana, dünya hayatının devam ve düzeni için verdiği bilgiler olduğu gibi, vermediği bilgiler de vardır ki bunlar insan için hayırlı değildir. Örneğin, gaybı bilmek, uzay ve ötesi sırları, denizin diplerindeki uçsuz sırları, insanların kalplerinden geçenele-

⁶³ el-Esterâbadî, *Te'vilü âyâtî'z-zâhire*, s. 108; İmâmu Seyyid Muhsin Emîn Huseynî el-Âmili, *A'yânü's-Şî'a*, thk., Hasan Emîn, Dâru't-Ta'arruf, I-XI, Beyrut 1988, I. 93; Muhammed Huseyn Muzaffer, *İmam al-Sâdık*, s. 109. Ayrıca bkz. Süleyman Ateş, *İşâretü Tefsir Okulu*, Ankara 1974, s. 47.

⁶⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 196-198.

⁶⁵ Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, I-IX, Leiden 1967-84, IV/129-130.

⁶⁶ Seyyidulehl, *Ca'fer b. Muhammed*, s. 51.

ri, anne rahminde olan çocuğun keyfiyeti ve buna benzer şeyler hakkında insanoğluna apaçık bilgiler verilmemiştir. Allah, insanlara bunların dışın-da ulaşabileceği her bilgiyi vermiştir.⁶⁷

Cifrin Ca'fer es-Sâdık'tan rivayet edilmesi hususundaki görüşlerin diğer bazı çelişkiler de arz ettiği anlaşılmaktadır. Cifr ilmini Ca'fer es-Sâdık'tan rivayet edenin Hârûn b. Sa'd el-İcli (145/763) olduğu nakledilmesine rağmen, Hârûn b. Sa'd el-İcli, Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilen cifri tenkit edip bunun asılsız olduğunu iddia etmiştir.⁶⁸

J. F. Ruska, P. Kraus gibi bazı şarkiyatçılar da, kimya, cifr ve havas gibi konularda Ca'fer'e isnad edilen rivayetlerin asılsız olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ruska'ya göre o dönemde Medine'de kimya ile ilgilenmeyi mümkün kılacak şartlar bulunmadığı için bu takva ehli insanların teorik ve pratik kimya bilgilerine ulaşmaları imkânsızdı. Ancak bazı araştırmacılar, genellikle Medine'de yaşayan Ca'fer es-Sâdık'ın bir süreliğine Irak'ta bulunduğu sırada, halasının oğlu ve Muaviye'nin de torunu olan Hâlid b. Yezîd - kimya, tıp ve astrolojiye meraklı ve bu alanda birkaç kitabın Arapça'ya çevrilmesini sağlayan- vasıtasıyla kimya ile ilgilenmiş olabileceğini belirtmişlerdir.⁶⁹

Bir rivayete göre de Hârûn Reşîd ile Me'mûn döneminde⁷⁰ Ya'kûb b. İshâk el-Kindî, İslam ümmetinde vukua gelecek olan kanunlara dair bir kitap ortaya koymuş, Şîa ona cifr adını vermiştir. Bu isim Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilen Şîilere ait kitabın isminin aynısıdır. Rivayete göre Kindî, bu eserinde, Abbasi hanedanlığında cereyan edecek hâl ve hadiseleri tespit etmiş ve hanedanlığın ömrü ile ilgili yaptığı tahminlerde bu hanedanlığın onların sonu olacağından bahsetmiş, hicri yedinci asır ortalarında Bağdat'ta meydana gelecek hadiseyle hanedanlığının inkırazının, İslam ümmetinin de yıkımına sebep olacağına işaret etmiştir. O, Hârûn Reşîd ile Me'mûn'un münecimliğini yapan Ya'kûb b. İshâk el-Kindî (252/866)'nin ilmu'n-nucûm hesaplarına dayanarak Abbasi hilafetinin mukadderatını anlattığı *Kitâbu'l-cifr* adlı bir eser telif ettiğini, bu eserin Moğol

⁶⁷ Ca'fer es-Sâdık, *Kitâbu't-tevhîd*, s. 24.

⁶⁸ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, s.70-71.

⁶⁹ Geniş bilgi için bkz., Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *DİA*, VII (1993), 1-3, 2-3.

⁷⁰ İbn Tiktaka, Me'mun'un Alioğullarından Ali b. Mûsâ er-Rızâ'yı kendisine halef tayin ettiğini anlatırken şunu ifade eder: Ali b. Ebî Tâlib, halifenin bu tayinini her ne kadar cifr, aksini gösterse de 'kayıd ile' kabul etmiştir. İbn Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ (709/1309), *el-Fahrî fi âdâbi's-sultâniyye ve'd-duveli'l-İslâmiyye*, Kahire 1317, s. 198.

istilası sırasında kaybolduğunu, bazı kısımlarına *el-Cifru's-sağîr* adıyla Mağrib'de rastlandığını kaydeder. Bu kitap, ilm-i nucûma nazaran, hila-fetin mukadderatını konu ediyordu. Ancak bu kitap kaybolmuştur.⁷¹ Câhız, ahkâmu'n-nucûma dayalı olarak kaleme alınan, yılın yağış olayları hakkında birtakım tahminler ihtiva eden bazı Hint kaynaklı cifr kitaplarının bulunduğu belirtir.⁷² Ancak İbn Haldun'a göre böyle bir kitaba rastlanılmamıştır. Tatarlar Bağdat'ı istila ettiğinde Hulâgû, kütüphanelerdeki kitapları Dicle'ye attırması ve Mu'tasım'ı öldürmüştü. Bu kitabın bir parçasının Mağrib'de olduğu ve buna da *el-Cifru's-sağîr* dendiği kaydedilmektedir.⁷³

Cifr ilmi, her ne kadar Şii çoğunluk tarafından kabul görse de konuya en fazla ağırlık verenler İsmaililer olmuştur. İsmailiye ve İhvan-ı Safa mensupları, cifri, batın yorumlarının temel kaynağı hâline getirmişlerdir.⁷⁴ Çünkü İsmaililere göre varlıklarla harfler arasında gizli bir ilişki vardır. Kâinatın düzeni yedi rakamı ile altı peygambere ve bir kaime delalet eden yedi harfe dayanılarak açıklanmalıdır. İsmaililer vasıtasıyla Kuzey Afrika'da yayılan cifr ilmi ile ilgili esaslar, Mesleme b. Ahmed el-Mecritî (398/1007), Ahmed b. Alî el-Bûnî, Abdurrahmân el-Mağribî, Abdurrahmân el-Bistâmî gibi müelliflerin eserlerinde *İlmu esrârî'l-hurûf*, *İlmu't-ta'arruf bi'l-hurûf* başlıkları altında incelenmiştir. Kuzey Afrika'daki en önemli temsilcisi, Muvahhitlerin lideri İbn Tumert'in etkisiyle cifr ilmi Kuzey Afrika'daki sofilerce de benimsenmiş ve yayılmıştır.⁷⁵

Söz konusu zümrelerce benimsenen bu kültürün yayılmasından sonra cifr, geleceğe ilişkin olayları haber veren bir ilim dalı olarak görülmeye başlanmış ve çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Bu farklı tarifler, cifrin geleceğin bilgisini içeren bir ilim olması açısından değil, gaybın keşfedilmesinde kullanılacak metodun ne olması gerektiğiyle ilgili görüş ayrılıklarından kaynaklanmaktadır. Geleceğe dair bilgilerin Ehl-i Beyt'e vasıtasız olarak bağışlandığını savunan Şîilere göre cifr Rabbanî ilim ve nebevî hikmet ürünüdür.⁷⁶

⁷¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 196-198.

⁷² el-Câhız, *Kitâbu'l-hayavân*, VI. 289.

⁷³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II. 209-210.

⁷⁴ *Resâ'ilu ihvân es-safâ*, thk., Hayruddîn Zirikli, Beyrut 1968, I. 49, 53-57. Ayrıca bkz., Muhammed Gazâlî (505/1111), *Bâtınîliğin içyüzü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., çev.: Avni İlhan, Ankara 1993, s. 41.

⁷⁵ Yurdağür, "Cifr", VII. 216. Krş, Macdonald, "Cifr", s. 44.

⁷⁶ Bkz. Yurdağür, "Cifr", VII. 216.

Sonuç

Gelecekte vuku bulacak olayları değişik metotlarla öğrettiğine inanılan ilmin adı olan cifrin, Ca'fer es-Sâdık tarafından, ehl-i beyt'ten olan kimselerin talimi ile sütün kesilmiş bir oğlak veya kuzu derisi üzerine yazılmış bir kitap olduğu söylenir. İddiaya göre bu kitap, kıyamete kadar olacak bütün olaylar hakkında, ehl-i beyt tarafından bilinmesi lazım gelen bütün bilgileri ihtiva etmektedir. Alî b. Ebî Tâlib'e ve Ca'fer es-Sâdık'a isnat edilen görüş, bilgi ve eserlerin çoğu, aslında Gulat fırkalarına ait olup Ali ve oğullarının bütün Müslümanlar nezdinde saygı gören kişilikleri istismar edilerek onlara izafe edilmiştir. Ca'fer es-Sâdık, Allah'ın dinî ve dünyevi ilimleri insana verdiğini ve hiçbir şekilde insanın gaybı bilemeyeceğini ifade etmektedir. Cifr çalışılıp tahsil yapmakla elde edilemeyen, fakat Peygamber'in vasiyeti yoluyla Allah katında verilen bir ilim çeşidine isim olmuştur. Ca'fer es-Sâdık'ın yaşadığı dönem ve kendi ilmi dikkate alınrsa, bilhassa kimya, fal ve cifr gibi konulara dair kitapların onun telifleri olması imkânsızdır.

